

تاریخ مفاهیم بنیادین زیبایی شناسی

...ووادیسواف تاتارکیویچ ... ترجمه‌ی حمیدرضا بسحاق ...

کانون ۱۱

www.ketab.ir

www.ketab.ir

سرشناسه: تاتارکیویچ، ووادیسواف ۱۹۸۰-۱۸۸۶ م

Tatarkiewicz, Wladyslaw

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ مفاهیم بنیادین زیبایی‌شناسی / ووادیسواف تاتارکیویچ: ترجمه‌ی حمیدرضا بسحاق

مشخصات نشر: تهران: گیلگمش، ۱۴۰۰

مشخصات ظاهری: ۶۳۷ ص

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۷۷۲-۷-۴

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

یادداشت: عنوان اصلی: Dzieje sześciu pojęć

یادداشت: کتاب حاضر از متن انگلیسی با عنوان A history of six ideas: an essay in aesthetics به فارسی ترجمه

شده است.

یادداشت: کتاب‌نامه

موضوع: زیبایی‌شناسی--تاریخ

موضوع: Aesthetics--History

موضوع: هنر--فلسفه--تاریخ

موضوع: Art--Philosophy--History

شناسه‌ی افزوده: بسحاق، حمیدرضا، ۱۳۴۶، مترجم

رده‌بندی کنگره: BHA۱

رده‌بندی دیویی: ۱۱۱/۸۵

شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۷۶۵۵۶۵۶

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیپا

رده‌بندی نشر گیلگمش: تاریخ هنر

تاریخ مفاهیم بنیادین زیبایی‌شناسی

ووادیسواف تاتارکیویچ

ترجمه‌ی حمیدرضا بُسحاق

(استاد مدعو دانشگاه تهران و دانشگاه هنر)

ویراستار: امیر مازیار

مدیر هنری: سعید فروتن

همکاران آماده‌سازی: ناهید شادیده، سارا علالدینی

ناظران تولید: احمد عیوضی، امیرحسین نخجوانی

لیتوگرافی: باختر

چاپ: نقش ایران

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۰، تهران

ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان

حق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص نشر گیلگمش است.

هرگونه اقتباس و استفاده از این اثر مشروط به دریافت اجازه‌ی کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۷۳۳-۷-۴

دفتر مرکزی نشر چشمه: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲.
تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کریم‌خان: تهران، خیابان کریم‌خان زند، نبش
میرزای شیرازی، شماره‌ی ۱۰۷. تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کورش: تهران،
بزرگراه ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کورش، طبقه‌ی پنجم، واحد ۴. تلفن:
۴۴۹۷۱۹۸۹ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی آرن: تهران، شهرک قدس (غرب)، بلوار فرحزادی، نرسیده به
بزرگراه نیایش، خیابان حافظ، نبش خیابان فخارمقدم، مجتمع تجاری آرن، طبقه‌ی ۲. تلفن: ۷۵۹۳۵۴۵۵
— کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی بابل: بابل، خیابان شریعتی، روبه‌روی شیرینی‌سرای بابل. تلفن:
۳۲۳۳۴۵۷۱ (۰۱۱) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کارگر: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه
شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۳۳۵۸۳ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی جم: تهران،
نیاوران، جماران، مجتمع تجاری جم‌سنتر، طبقه‌ی دوم، پلاک ۱۱. تلفن: ۲۶۴۵۰۸۷۲ — کتاب‌فروشی
نشر چشمه‌ی دلشدگان: مشهد، بلوار وکیل آباد، بین وکیل آباد هجده و بیست (بین هفت‌تیر و هنرستان)،
پلاک ۳۸۶. تلفن: ۳۸۶۷۸۵۸۷ (۰۵۱) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی رشت: رشت، خیابان معلم،
میدان سرگل، ابتدای کوچه‌ی هفدهم. تلفن: ۲۱۴۹۸۴۸۹ (۰۹۰) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی البرز:
کرج، عظیمیه، بلوار شریعتی، مرکز تجاری فرهنگی مهرادمال، طبقه‌ی پنجم. تلفن: ۳۵۷۷۷۵۰۱ (۰۲۶)

www.cheshmeh.ir

cheshmehpublication

cheshmehpublication

تلفن پخش کتاب چشمه: ۷۷۷۸۸۵۰۲

فهرست

۹	فهرست تصاویر
۱۱	مقدمه‌ی مترجم
۱۷	پیش‌گفتار
۲۱	مقدمه

فصل یک: تاریخ مفهوم هنر | ۳۷

۳۷	۱. مفهوم اولیه‌ی هنر
۴۲	۲. تغییر مفهوم هنر در دوران جدید
۴۶	۳. هنرهای زیبا
۵۵	۴. مشاجرات جدید بر سر قلمرو هنر
۵۹	۵. مشاجرات بر سر مفهوم هنر
۶۸	۶. چشم‌پوشی از تعریف هنر
۷۰	۷. تعریفی دیگر از هنر
۷۹	۸. تعریف و نظریه‌ها
۸۱	۹. مفهوم هنر در دنیای امروز

فصل دو: تاریخ طبقه‌بندی هنر | ۹۱

۹۱	۱. طبقه‌بندی کلیه‌ی هنرها
۱۰۰	۲. تقسیم هنرها به آزاد و مکانیکی
۱۰۲	۳. جست‌وجو برای طبقه‌بندی جدید

۴. تقسیم هنرها به زیبا و مکانیکی ۱۰۵
۵. طبقه‌بندی هنرهای زیبا ۱۱۲

فصل سه: تاریخ رابطه‌ی هنر با شعر | ۱۲۳

۱. مفاهیم هنر نزد یونانیان و مفاهیم هنر در زمان ما ۱۲۳
۲. مفهوم هنر ۱۲۹
۳. مفهوم شعر ۱۳۵
۴. مفهوم زیبایی ۱۴۳
۵. مفهوم خلاقیت ۱۴۶
۶. آپاته، کاتارسیس و میمسیس ۱۴۹
۷. افلاطون: دو نوع شعر ۱۵۴
۸. ارسطو: نخستین گام برای نزدیک کردن شعر به هنر ۱۵۹
۹. دوره‌ی یونانی مابین (دومین گام برای نزدیک کردن شعر به هنر ۱۶۲
۱۰. قرون وسطی: جدایی دوباره‌ی شعر و هنر ۱۶۹
۱۱. دوران جدید: گام آخر برای نزدیک کردن شعر به هنر ۱۷۳
۱۲. جدایی تازه‌ی شعر و نقاشی ۱۷۸

فصل چهار: تاریخ مفهوم زیبایی | ۱۸۵

۱. تحول مفهوم زیبایی ۱۸۵
۲. نظریه‌ی بزرگ زیبایی ۱۸۹
۳. نظریه‌های تکمیلی ۱۹۶
۴. انتقادات به نظریه‌ی بزرگ زیبایی ۲۰۱
۵. نظریه‌های دیگر ۲۰۵
۶. بحران در نظریه‌ی بزرگ ۲۰۷
۷. نظریه‌های دیگر قرن هجدهم ۲۱۱
۸. پس از بحران ۲۱۵
۹. بحران دوم ۲۱۶
۱۰. نتیجه ۲۲۰

فصل پنج: تاریخ مقوله‌ی زیبایی | ۲۲۹

۱. گونه‌های مختلف زیبایی ۲۲۹

۲۳۸	۲. مناسبت
۲۴۶	۳. تزیین
۲۵۰	۴. خوب رویی
۲۵۱	۵. ملاحظت
۲۵۳	۶. ظرافت
۲۵۵	۷. والایی
۲۵۸	۸. زیبایی دوگانه
۲۶۱	۹. شیوه‌ها و سبک‌ها
۲۶۴	۱۰. زیبایی کلاسیک
۲۷۶	۱۱. زیبایی رمانتیک

فصل شش: مشاجره میان عینی‌گرایی و ذهنی‌گرایی | ۲۹۱

۲۹۲	۱. دوران باستان
۲۹۸	۲. دوران قرون وسطی
۳۰۲	۳. عصر رنسانس
۳۰۷	۴. دوران باروک
۳۱۱	۵. عصر روشنگری

فصل هفت: فرم: تاریخ یک اصطلاح و پنج مفهوم | ۳۱۹

۳۲۲	۱. تاریخ فرم «الف»
۳۳۱	۲. تاریخ فرم «ب»
۳۳۷	۳. تاریخ فرم «ج»
۳۴۰	۴. تاریخ فرم «د»
۳۴۲	۵. تاریخ فرم «ه»
۳۴۵	۶. تاریخ معانی دیگر فرم
۳۴۷	۷. مفاهیم جدید فرم

فصل هشت: تاریخ مفهوم خلاقیت | ۳۵۳

۳۵۳	۱. هنر بدون خلاقیت
۳۶۲	۲. تاریخ اصطلاح خلاقیت
۳۶۴	۳. تاریخ مفهوم خلاقیت

کتاب تاریخ مفاهیم بنیادین زیبایی‌شناسی یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته در تاریخ زیبایی‌شناسی است. نام اصلی این کتاب تاریخ شش مفهوم، جستاری در زیبایی‌شناسی است، زیرا موضوع اصلی آن تاریخ شش مفهوم بنیادین زیبایی‌شناسی را در بر می‌گیرد: هنر، زیبایی، فرم، میمسیس، خلاقیت و تجربه‌ی زیبایی‌شناختی. همان‌طور که خود نویسنده هم تصریح کرده، کتاب علاوه بر این شش مفهوم به بحث از مفاهیم مهم دیگر زیبایی‌شناسی نیز پرداخته و به همین علت نام آن به تاریخ مفاهیم بنیادین زیبایی‌شناسی تغییر داده شد. این کتاب در اصل مجموعه‌ای از مقالات مستقلی است که در نشریات اروپایی منتشر شده و نویسنده، با تغییرات و اضافات، آن‌ها را به هیئت کتابی واحد درآورده است.

کتاب فقط حاوی گزارش‌های تاریخی صرف نیست؛ بلکه به‌عکس، نویسنده با انصاف تمام و بدون غرض به واکاوی دقیق مفاهیم هنری و زیبایی‌شناختی و تحلیل آثار هنری و ادبی پرداخته است. اصل کتاب به زبان لهستانی است و ترجمه‌ی انگلیسی آن اساس کار مترجم فارسی بوده است. (۱) متن کتاب نسبتاً روان اما بسیار فنی است و در بسیاری از موارد واژه‌ها به

معانی‌ای کاملاً متفاوت با معانی متداول‌شان به کار رفته‌اند. ترجمه‌ی انگلیسی کتاب هیچ‌پی‌نوشت یا توضیح مکملی ندارد و حتی گاهی مترجم انگلیسی (۲) در ترجمه‌ی اصطلاحات، به‌ویژه یونانی و لاتین، دچار بی‌دقتی شده است.

تاتارکیویچ فیلسوف و منطق‌دان فاضلی هم بوده و در سراسر کتاب اصطلاحات منطقی و فلسفی فراوانی به کار برده است. احاطه‌ی عجیب او بر زبان‌های اروپایی و اصطلاحات و عبارات گوناگونی که از زبان‌های مختلف (مانند یونانی، لاتین، ایتالیایی، لهستانی، فرانسوی، آلمانی) آورده کار ترجمه را تا حدودی سخت و دشوار کرده بود، خصوصاً آن‌که بسیاری از این اصطلاحات و عبارات به زبان اصلی نقل شده و به انگلیسی ترجمه نشده‌اند. در واقع، می‌توان گفت بسیاری از آن‌ها حاصل پژوهش‌های خود تاتارکیویچ در نسخ خطی و کتب اصلی نویسندگان بوده و در هیچ کجای دیگری نام‌نشانی از آن‌ها دیده نمی‌شود. در این کتاب به موضوعات اصلی و مأخذی اشاره شده که در هیچ کتاب دیگری ذکری از آن‌ها به میان نیامده است. باید توجه داشت که بسیاری از اصطلاحات و عباراتی که در کتاب به آن‌ها اشاره شده در واقع بریده‌های متون اصلی نویسندگان است و برای فهم کامل آن‌ها باید به خود کتب اصلی رجوع کرد. غیر از عبارات و جملات نادری که در این کتاب ذکر شده، بعضی از جملات شایع اندیشمندان و فیلسوفان را با ترجمه‌های موجود انگلیسی و فارسی و عربی آن‌ها مقابله کرده‌ایم تا شاید ترجمه‌ی بهتری به دست دهیم. در واقع این کتاب برای مترجم بیش‌تر پژوهش بود تا ترجمه. گاه برای فهم یک اصطلاح و عبارت به چندین کتاب و مقاله مراجعه و از راهنمایی صاحب‌نظران استفاده شده است.

متون فلسفه‌ی هنر و زیبایی‌شناسی از دشوارترین متون علوم انسانی است؛ چون بیش‌تر مفاهیم آن‌ها در واقع احساسات و احوالی بوده‌اند که به لفظ درآمده‌اند؛ الفاظی که به زبان‌های گوناگون بیان شده و حتی در زبان

مبدأ نیز مبهم و تعریف‌ناپذیر بوده‌اند. بسیاری از این واژه‌ها و اصطلاحات معادل دقیقی در فارسی ندارند و این مشکلی است که هر زبانی کم‌ویش با آن مواجه است.

برای اصطلاحات این کتاب، تا حد توان، از واژگان مانوس و آشنای زبان‌های دیگر بهره گرفته‌ام و اصطلاحات ناآشنا و نارایج را به کار نبرده‌ام. همچنین در ترجمه‌ی اصطلاحات اصراری نداشتم که حتماً معادل فارسی‌شان را بیاورم؛ زیرا این واژگان برای زبان خودشان وضع شده‌اند، نه زبان ما. بنابراین، در بسیاری از موارد، همان واژگان اصلی را به کار برده‌ام و مثلاً تراژدی را «آواز بز»، «غم‌نامه» و «سوگ رنج‌نامه» نخوانده‌ام.

مسئله‌ی چنین کتابی، علاوه‌بر ترجمه‌ی متن، نیاز به اضافات و افزوده‌هایی از سوی مترجم دارد؛ از این‌رو ریشه‌های بسیاری از اصطلاحات دشوار، که عمدتاً وام‌گرفته از زبان‌های یونانی و لاتین‌اند، همراه با شرح آن‌ها در پی‌نوشت‌های پایان هر فصل آمده و در همین جا از خواننده‌ی گرامی تقاضا می‌شود، هنگام مواجهه با این اصطلاحات دشوار، به توضیح آن‌ها رجوع کند تا معنای‌شان را بهتر دریابد. ضمن این‌که نام و مشخصات کامل اشخاص در پی‌نوشت‌ها آمده است. از میان اسامی فراوان یادشده تنها مشخصات چند اسم را نیافتیم.

در واژه‌نامه‌ی مفصل فارسی به انگلیسی و انگلیسی به فارسی، همه‌ی اصطلاحات مهم و تخصصی کتاب به زبان‌های گوناگون همراه با معادل‌های فارسی آن‌ها آمده است.

کتاب حاضر دارای کتاب‌شناسی مهم و جامعی است. نویسنده در متن به اختصار به برخی از منابع اشاره کرده و علاوه‌بر آن منابع دیگری را در کتاب‌شناسی ذکر کرده بود که در ترجمه‌ی فارسی آن‌ها را به پی‌نوشت‌ها منتقل کردیم. منابع کتاب عیناً در پایان ترجمه‌ی فارسی آمده است.

در ابتدا قصد ترجمه‌ی این کتاب را نداشتم، اما هنگامی که آن را

می‌خواندم به‌قدری جذب موضوعات آن شدم و محتویات آن را مفید و ارزنده یافتم که دریغ آمد به فارسی ترجمه نشود و تعجب می‌کردم چرا پیش‌تر به فارسی ترجمه نشده است. چند مقاله‌ی آن جداگانه در نشریات فارسی ترجمه شده که متأسفانه پُر از اغلاط و جاافتادگی است. خواندن این کتاب را به همه‌ی علاقه‌مندان و پژوهشگران هنر و ادبیات، به‌ویژه آن‌هایی که می‌خواهند کارشان مبنای اساس داشته باشد، توصیه می‌کنم.

در پایان جا دارد از دو دوست فاضل آقایان دکتر امیر مازیار، ویراستار محترم کتاب و دکتر امیر نصری، دبیر محترم بخش تجسمی نشر چشمه، به خاطر نظرات و پیشنهادات‌شان تشکر کنم؛ همچنین از سرویراستار محترم نشر چشمه، جناب آقای هومن عباسپور، و همه‌ی عزیزانی که در شرایط سختی که بیماری هولناک کرونا به وجود آورده بود هیچ‌گاه دست از کار نکشیدند و همه‌ی سختی‌ها را به جان خریدند و این کتاب را به زیور طبع آراستند سپاس گزارم و به همین خاطر ترجمه‌ی کتاب را با افتخار به نشر وزین چشمه تقدیم می‌کنم.

درباره‌ی نویسنده

ووادیسواف (ولادیسلاف) تاتارکیویچ، فیلسوف، زیبایی‌شناس، منطق‌دان، اخلاق‌دان، و مورخ هنر و فلسفه در سال ۱۸۸۶ در ورشو به دنیا آمد. تحصیلات عالی را، در دانشگاه ورشو آغاز کرد و پس از اشغال لهستان به دست امپراتوری روسیه در ۱۹۱۵ و بسته شدن دانشگاه، تحصیلات خود را در دانشگاه ماربورگ (۱۹۱۰-۱۹۰۷) ادامه داد. تاتارکیویچ در طول جنگ جهانی اول در ورشو اقامت داشت و در کسوت معلم فلسفه در یک مدرسه‌ی دخترانه مشغول به کار شد. از سال ۱۹۱۵ تا ۱۹۱۹ ریاست گروه فلسفه‌ی دانشگاه ورشو را بر عهده داشت؛ دانشگاهی که تحت کنترل اشغالگران آلمانی بود.

تاتارکیویچ در دانشگاه‌های ویلنیوس (۱۹۲۱-۱۹۱۹)، پوزنان

(۱۹۲۳-۱۹۲۱) و ورشو (۱۹۶۱-۱۹۲۳) تدریس کرد و در سال ۱۹۳۰ به عضویت آکادمی علوم لهستان درآمد. در طی جنگ جهانی دوم، خطر کرد و سلسله‌سخت‌رانی‌هایی زیرزمینی در دانشگاه ورشو، که تحت اشغال آلمانی‌ها بود، ایراد کرد. تاتارکیویچ در دفتر خاطراتش، که کمی پیش از مرگش منتشر شد، درباره‌ی کناره‌گیری‌اش از کار تدریس و فعالیت‌های دانشگاهی سخن گفت. ماجرایی از این قرار بود که دانشجوی او، فردریک هولاند، (۳) که یک سوسیالیست افراطی بانفوذ بود، در سال ۱۹۵۰، همراه با هشت تن از دانشجویان عضو حزب «کارگران متحد لهستان» نامه‌ای در اعتراض به استادش تاتارکیویچ می‌نویسد، زیرا چندی پیش تاتارکیویچ سمیناری را مدیریت کرده بود که در آن برخی سخنرانان سخنانی گفته بودند که برخلاف نظام سوسیالیستی حاکم بر لهستان بود. این نامه‌ی اعتراض‌آمیز موجب برکناری تاتارکیویچ از دانشگاه و خانه‌نشینی او شد. البته او این پیشامد را به فال نیک گرفت و آن را، اتفاقی فرخنده دانست؛ زیرا با دوری از مشاغل دانشگاهی فرصت بیش‌تری برای مطالعه و تحقیق به دست آورد. تاتارکیویچ در دفتر خاطراتش بارها از فراغ بال و آزادی و آسایش این دوران سخن گفته است:

این استاد پیر و ازکارافتاده در مجموع زندگی خوب و دلخواهی دارد. هنوز کارهایی برای انجام دادن دارد و تحت هیچ اجباری نیست. فقط خود او می‌تواند به خودش چیزی را تحمیل کند. وقت زیادی برای گذراندن دارد و هر وقت بخواهد برای پیاده‌روی به پارک می‌رود — البته تا جایی که پاهایش نای رفتن داشته باشد. از همه مهم‌تر این که دیگر هیچ خواسته و آرزویی ندارد، احساس رقابت با دیگران در او کشته شده است؛ دیگران او را آزرده نمی‌کنند؛ هیچ دلیلی نمی‌بیند از دیگران بهراسد و هیچ کس رشک او را برنمی‌انگیزد. در این اوضاع و احوالی که نه رقیبی وجود دارد و نه دشمنی، زندگی به میزان قابل توجهی تحمل‌پذیر است. (۴)

تاتارکیویچ، در طی حیات خود، فیلسوفان، زیبایی‌شناسان و مورخان بسیاری تربیت کرد. در سال‌های پایانی زندگی، به ترجمه‌ی دقیق آثار مهم خود پرداخت